

КОЛЕСОВА А.О.
(Херсонський держ. ун-т)

ЕВОЛЮЦІЯ ПОГЛЯДІВ НА ПРИРОДУ ХУДОЖНЬОГО ОБРАЗУ

У статті проаналізовано основні етапи становлення та розвитку художнього образу: з античного періоду до сьогодення. Особлива увага приділена вивченню художнього образу у світлі когнітивної парадигми лінгвістики

Ключові слова: художній образ, когнітивна лінгвістика, когнітивна метафора.

Колесова А.А. Эволюция взглядов на природу художественного образа.

В статье проанализированы основные этапы развития и становления художественного образа: с периода античности до современного периода. Особое внимание уделено изучению художественного образа в свете когнитивной парадигмы лингвистики.

Ключевые слова: художественный образ, когнитивная лингвистика, когнитивная метафора.

Kolesova A.O. The image evolution: from ancient times up to modern period. The article reveals the analysis of the image evolution from ancient times up to modern period. The cognitive approach is foregrounded.

Key words: image, cognitive approach, cognitive metaphor.

З появою та еволюцією художнього образу пов'язують п'ять основних етапів: архаїчний, канонічний, неканонічний, модерністський та постмодерністський [Белєхова 2002, с. 5-91]. Так, в архаїчну епоху художній образ з'являється у фольклорі (обрядових піснях тощо), та оформлюється за допомогою метафор, метонімій, повторів [Белєхова 2002, с. 26]. У цей період часу виникає образ-фетиш, анімістичний образ, міфічні образи. Міфологічні образи, які сформувались в архаїчну епоху стали архетипами художніх образів у сучасній літературі. У традиціоналістську епоху з'являються прототипові сюжети, прототипові образні схеми. Канонічний період характеризується становленням ірраціональної художньої свідомості та парадоксального поетичного мислення. *Теоретичне* осмислення образу спостерігаємо в неканонічну епоху у працях О.О. Потебні, В. Гумбольдта, І. Канта та інш. З епохою модернізму пов'язують появу нового виду поетичного образу - образу-параболи. Образ-метабола виникає у постмодерністський період [там само, с. 91].

Художній образ неодноразово був предметом вивчення філософії, де розглядався як відображення дійсності (понятійне та чуттєве), в психології образ - синонім уяви, в естетиці - відтворення цілісності предмета в певній системі знаків.

Актуальність нашого дослідження зумовлена невпинно зростаючим інтересом науковців до теорії художнього образу та необхідністю уточнити основні етапи його еволюції.

Метою нашої роботи є розглянути основні етапи розвитку художнього образу та зупинитися на вивченні художній образ у світлі когнітивної парадигми лінгвістики більш детально.

Об'єктом дослідження є основні етапи розвитку художнього образу, а *предметом* вивчення – особливості функціонування художнього образу в світлі когнітивної парадигми лінгвістики.

Художній образ являє собою єдність об'єктивного та суб'єктивного, логічного та чуттєвого, раціонального та емоційного, опосередкованого та неопосередкованого, абстрактного та конкретного, загального та індивідуального, необхідного та випадкового, внутрішнього (закономірного) та зовнішнього, цілого та частини, суті та явища, змісту та форми [ФС 1981].

У філологічній науці, зокрема, літературознавстві, сам термін художнього образу розглядають у двох ракурсах: як певну форму відображення дійсності, певного досвіду та знань людини, що має конкретно-чуттєву основу з настановою на підкреслено-емоційний характер вираження певної думки і відрізняється узагальненістю змісту, який передає. У широкому розумінні образ постає не копією дійсності, а скоріше формою вираження ідеї, тим засобом, що допомагає втілити загальне, яке подається у формі індивідуального, конкретно-чуттєвого. Художній образ узагальнює сукупність суттєвих рис, які є характерними для певного класу об'єктів.

Для художнього образу не є необхідним надати *об'єктивної* картини дійсності, а навпаки, цю дійсність представити у формі *суб'єктивної, емоційної* даності, при чому сама міра суб'єктивності може варіюватися.

Художній образ є результатом *форм образного мислення*, його матеріального відображення, яке відбувається за допомогою слів. Слова складають зовнішню форму літературного твору. Словесна форма художнього образу відтворює так званий інтелектуальний, або умо-зримий образ.

У художньому творі розрізняють "мікро-образи", тобто ті образи, які представлено метафорою, метонімією, або будь яким іншим стилістичним засобом і мають конкретне словесне втілення та "макро-образи", ті образи, які розпорошені по всьому тексту, образи-пейзажі, образи-персонажі та ін., а також образом може виступати і увесь художній твір в цілому, оскільки є буттям художнього твору.

За своєю структурою художній образ має двокомпонентну будову, і є органічним злиттям чуттєвого образу та ідеї. У залежності з типом смислового співвідношення між чуттєвим образом та його ідеєю класифікують автологічні образи, ті, в яких чуттєвий образ і його значення належать до одного кола явищ (образ-гротеск,) та металогічні образи, в яких ідея, яка є формою вияву чуттєвого образу, виходить за межі узагальнюючого змісту одиничного предмету та вказує на інший, відмінний від нього предмет (алегорія, символ, підтекст)[Галич, 2001].

Дослідженням художній образу займались майже у всіх існуючих лінгвістичних парадигмах. Так у формальній поетиці, перш за все займались виявленням прийомів створення образності [Шкловський 1919], і поетичної функції образу [Якобсон 1986], структурна поетика розглядала художній образ як знак культури [Лотман 1964, Зарецький 1966], лінгвопоетика акцентувала увагу на семантичних механізмах побудови образу [В.Віноградов 1963].

Когнітивна парадигма дозволила виявити нові аспекти образу і проникнути в його глибинну структуру. Образ як категорія свідомості здійснює взаємодію між реальним світом, людиною як суб'єктом пізнання дійсності та мовою як способом пізнання і засобом реалізації когнітивних процесів. У лінгвістиці загальноприйнятим є те, що художній (літературний) образ втілюється у словах та за допомогою слів. Слідом за Л.І. Белеховою у світлі когнітивного підходу художній образ тлумачать як лінгвокогнітивний конструкт, що інкорпорує концептуальну і вербальну іпостасі. Концептуальна іпостась - це узагальнений зміст образу, представлений концептами їх трансформаціями у концептуальні схеми (метафоричні, метонімічні, оксюморони). Вербальна іпостась - це словесне втілення концептуальних схем, що мають у підґрунті формування образу.

Втілення концептуальних схем у словесній тканині поетичного тексту здійснюється шляхом різних лінгвокогнітивних процесів, операцій і процедур, домінування яких у формуванні того чи іншого словесного поетичного образу зумовлює конфігурацію його концептуально-семантичного простору [Белехова 2002, с 200].

Художній образ, як предмет дослідження, розглядається як втілення образу, ідеї й змісту в мовленнєвій формі. Досліджено повну картину становлення й розвитку словесного поетичного образу всього корпусу американської поезії, реалізація загальних концептуальних схем у створенні образу, розкриття механізмів формування словесних поетичних образів через аналіз лінгвокогнітивних операцій і процедур [Белехова 2002], виявлено особливості синтаксичних засобів створення образу у віршованих текстах сучасної американської поезії, де лінгвістична сторона образу відтворюється за допомогою синтаксичної конструкції, яка побудована за певними логіко-синтаксичними законами, що відбивають сутність концептуальної структури образу [Філіпчик 2000], досліджено словесні образи-символи з акцентом на особливостях їхнього формування та функціонування в текстах американської поезії ХХ. У руслі когнітивного підходу словесний образ-символ тлумачиться як лінгвокогнітивний конструкт, що інкорпорує передконцептуальну, концептуальну та вербальну іпостасі, та є точкою перетину різних типів знання: базового, архетипного, конвенційного та індивідуального. Це троп, який виникає на парадигматичній та синтагматичній осях мови, адже його інтерпретація у поетичному тексті вимагає, з одного боку, звернення до фонових, енциклопедичних, знань читача, а з іншого, потребує залучення контексту, в якому актуалізується символічне значення словесного образу [Горчак 2008, с.7]. Досліджено словесні образи, побудовані на іронії, оксюмороні, антитезі,

гротеску. Окреслено концептуальне поле парадоксальності в американській поезії, встановлено мовні та концептуальні обмеження, що накладаються на формування цих образних засобів мовними й позамовними чинниками, а також надано пояснення специфіки створення іронії та гротеску в американських поетичних текстах модернізму з позицій лінгвокогнітивного підходу. [Маріна 2004, с.7]

Як вже було зазначено у когнітивній поетиці на основі положень когнітивної лінгвістики розроблена теорія словесного поетичного образу, визначено особливості його формування, підґрунтям яких є концептуальна метафора, метонімія [Белехова 2002], оксюморон [Маріна 2004, Чернухіна 1990]. *Концептуальна метафора* стала ключовим поняттям когнітивної лінгвістики та підґрунтям створення багатьох художніх образів. Початок вивчення теорії метафори був зроблений ще Аристотелем, який описав метафору як спосіб переосмислення значення слова на основі схожості. Теорія метафори розроблялась логіками, філософами, психологами та лінгвістами різних напрямлень. За визначенням Н.Д. Арутюнової метафора - спосіб уловити індивідуальність конкретного предмета або явища, передати його неповторність. Метафора індивідуалізує предмет, відносить його до класу, якому він не належить. Вона працює на категоріальній помилці [Арутюнова 1990, с.15-32], в її основі лежить категорійний здвиг [там само, с. 23].

Теорія метафори, розроблена на когнітивному підході [Лакофф 1990] трактує метафору як факт мислення, що концептуалізує картину світу. Метафора є помічником в процесі мислення, завдяки їй людина може осмислювати нові абстрактні концепти. Дж.Лакофф трактує метафору як *перенесення* з області царини джерела (source) в область царини мети (target), спосіб мислення про одну область через призму іншої. Метафора є мостом від знайомого до незнайомого, від очевидного до менш очевидного. Метафора функціонує на різних рівнях конкретності, деякі на більш загальному рівні, інші на більш конкретному, між цими рівнями існують ще й ієрархічні відносини, метафори більш "низького" рівня наслідують якості метафор більш "високого" рівня. (TIME IS MONEY, TIME IS A PROCESS, TIME IS A CREATURE)[Ченки 1997, с. 340-345].

Підбиваючи підсумок, зазначимо, що художній образ, поява якого пов'язана ще з архаїчним етапом, пройшов довгий процес становлення та формування і весь цей час знаходився в центрі уваги. Когнітивна парадигма запропонувала власні методи, які дозволили проникнути в глибинну структуру образу, та розкрити лінгвокогнітивні механізми його формування. В контексті нашої роботи *перспективним* вважаємо вивчення художніх образів крізь призму граматичних феноменів, а саме окремої частини мови, яка грає домінуючу роль у створенні художнього образу. Виходячи з того, що представники формальної школи на чолі з Р.Якобсоном наголошували на існуванні особливої *граматика поезії* [Якобсон 1983], вважаємо доречним спробу дослідити яку саме роль у створенні художнього образу виконує *прикметник*, котрий є самостійною та кардинальною частиною мови

[Комарова 1992, Харитончик 1986] та, як засвідчив аналіз, є *засобом* створення художніх порівнянь, метафор, оксюморонів, що складають підґрунття художніх образів.

Література

- Арнольд И.В.* Стилистика современного английского языка [учебное пособие] / И.В.Арнольд. – Л. : Просвещение, 1981. – 295 с. *Арутюнова Н.Д.* Метафора и дискурс / Н.Д.Арутюнова // Теория метафоры: [общ. ред. Н.Д.Арутюновой и М.А.Журинской]. – М. : Прогресс. – 1990. – С. 15 – 32. *Белехова Л.И.* Образный простір американської поезії: лінгвокогнітивний аспект: дис. ... доктора філологічних наук: 10.02.04 / Л. И. Белехова. – К., 2002. – 476 с. *Белехова Л.И.* Образный простір американської поезії: лінгвокогнітивний аспект: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора філол. наук: спец. 10.02.04 / Л.И. Белехова. – К., 2002. – 34 с. *Виноградов В.В.* Стилистика. Теория поэтической речи. Поэтика / В.В. Виноградов – М.: Изд-во Академии наук СССР, ОЛЯ, 1963. – 256 с. *Виноградов В.В.* О теории художественной речи / В.В. Виноградов – М.: Изд-во “Высшая школа”, 1971. – 239. *Галич О., Назарець В., Васильев Є.* Теорія літератури / За наук. ред. О.Галича – К.: Либідь, 2001. – 455 с. *Горчак Т.Ю.* Словесний образ-символ в американській поезії ХХ століття: когнітивно-семіотичний аспект / дис. ... кандидата філол. наук: 10.02.04, „Германські мови” / Т.Ю.Горчак – К., 2008. – 213 с. *Гумбольдт В. фон.* Избранные труды по языкознанию / В. фон Гумбольдт; [пер. с нем. Г.В.Рамишвили]. – 2-е изд. – М.: Прогресс, 2000. – 397с. *Зарецкий В.А.* Семантика и структура словесного художественного образа.: Автореф. дис... канд. филол. наук: 10.01.08 / Тартуский университет. – Тарту, 1966. – 23 с. *Комарова Е.А.* Типология прилагательного как речемыслительной категории / Комарова Е.А. – Х.: Основа, 1992. – 79с. *Кочерган М.П.* Вступ до мовознавства: [підручник] / М. П. Кочерган. – К.: Академія, 2000. – 368с. *Кубрякова Е.С.* Части речи с когнитивной точки зрения / Е.С.Кубрякова. – М.: Институт языкознания РАН, 1997. – 326 с. *Кухаренко В.А.* Інтерпретація тексту / В.А.Кухаренко. – Вінниця: НОВА КНИГА, 2004. – 272с. *Лакофф Д.* Метафоры, которыми мы живём / Д.Лакофф, М.Джонсон // Теория метафоры. – М.: Прогресс. – 1990. – С. 387 – 415. *Лотман Ю. М.* Лекции по структуральной поэтике. Вып. 1 (Введение, теория стиха) / Лотман Ю. М. // Уч. записки Тартуского гос. ун-та. Труды по знаковым системам. – Вып. 160. – Т. I. – Тарту, 1964. – 194 с. *Маріна О.С.* Констрастивні тропи і фігури в американській поезії модернізму: лінгвокогнітивний аспект: дис. ... кандидата філол. наук: 10.02.04 / О. С. Маріна. – К., 2004. – 202 с. *Потебня О.О.* Эстетика і поетика слова: Збірник / О.О.Потебня. – К.: Мистецтво, 1985. – 302 с. *Потебня А.А.* Из записок по теории словесности / А.А.Потебня // Введение в литературоведение: [хрестоматия]. – М.: Высшая школа, 1988. *Селіванова О.О.* Актуальні напрями сучасної лінгвістики / О.О.Селіванова. – Черкаси: Вид-во українського фітосоціологічного центру, 1999. – 148 с. *Філіпчик О.Й.* Синтаксичні засоби створення образу (на матеріалі сучасної американської поезії): Автореф. дис. ...канд. філол. наук спец. 10.02.04 „Германські мови” / О.Й. Філіпчик – Одеса,

2000. – 17 с. *Філософський словник* / під ред. І.Т. Фролова. - 4е видання - М.: Политиздат, 1981. - 445с. *Харитончик З.А.* Имена прилагательные в лексико-грамматической системе современного английского языка / З.А. Харитончик – Минск: Высш. шк., 1986. – 96с. *Ченки А.* Современные когнитивные подходы к семантике: сходства и различия в теориях и целях / А. Ченки – Ченки А. Семантика в когнитивной лингвистике // Современная американская лингвистика: Фундаментальные направления /Под ред. А.А.Кибрика, И.М.Кобозевой и И.А.Секериной. – М.: Едиториал УРСС, 2002. – С. 340-366. *Чернухина И.Я.* Основы контрастивной поэтики. / И.Я. Чернухина – Воронеж: Изд-во Воронежского университета – 1990. – 196 с. *Шкловский В.Б.* *Потебня* // Поэтика: Сборник по теории поэтического языка. Т. 2 / В.Б. Шкловский. – Петроград: Изд-во Петроградского университета. – 1919. – С. 141 – 147. *Якобсон Р.* Поэзия грамматики и грамматика поэзии // Семиотика. / Р. Якобсон – М.: Радуга. – 1983. – С. 465 – 473.

КРАВЧЕНКО Н.К.

(Государственная академия жилищно-коммунального хозяйства)

КОНТЕКСТУАЛИЗАЦИЯ В АСПЕКТЕ ИЗУЧЕНИЯ ИНТЕРАКЦИИ КАК СОДЕРЖАТЕЛЬНО-СМЫСЛОВОГО ЕДИНСТВА

Статья посвящена исследованию роли контекстуализации как основного инструмента в осуществлении интеракции. Контекстуализация рассматривается как основа понимания и совместного конструирования участниками интеракционного значения.

Ключевые слова: контекстуализация, дискурсивная интеракция, фрейм референции.

Кравченко Н.К. Контекстуалізація в аспекті вивчення інтеракції як змістовно-сенсової єдності. Стаття присвячена дослідженню ролі контекстуалізації як основного інструмента при здійсненні інтеракції. Контекстуалізація розглядається як основа розуміння й спільного конструювання учасниками інтеракційного значення.

Ключові слова: контекстуалізація, дискурсивна інтеракція, фрейм референції.

Kravchenko N.K. Contextualization within the framework of interaction as content-sense unity analysis. The article tackles the role of contextualization as a key device of interaction. Contextualization is viewed as the basis for comprehension and joint interactive meaning construction by the interaction participants.

Key words: Contextualization, discourse interaction, reference frame.